

Dr Dariusz Sarzała
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski
w Olsztynie

Rodzina osoby przebywającej w izolacji więziennej jako środowisko wsparcia społecznego

Wprowadzenie

Problematyka dotycząca rodziny inspirowała wielu badaczy reprezentujących różne dyscypliny naukowe. W literaturze przedmiotu rodzina jest więc definiowana w wielu aspektach i postrzegana jako specyficzne oraz wyjątkowe środowisko społeczne oraz ważny podmiot socjalizacji i wychowania (Ziemska, 1975; Tyszka, 1974; Hurlock, 1985; Rębowski, 1986; Smith, 1997; Ryś, 2001; Satir 2002; Adamski, 2007; Kawula, 2012). Jak podkreśla Stanisław Kawula „cokolwiek można by aktualnie powiedzieć o dynamice i czynnikach przemian w strukturze i funkcjonowaniu współczesnej rodziny, to nie ulega wątpliwości, iż jest ona nadal podstawową komórką rozwoju i kształtowania się osobowości człowieka” (Kawula, 2012, s. 20). Niektórzy badacze podkreślają również, że rodzina powinna być analizowana jako grupa w której „dochodzi do zwielokrotnionych interakcji pomiędzy jej poszczególnymi członkami (interakcje wewnętrzne) oraz jako grupa, której członkowie wchodzi w interakcje z innymi członkami społeczeństwa (interakcje zewnętrzne) reprezentując interesy własne, poszczególnych członków rodziny i całej rodziny” (Piestrzyński 2011, s. 197).

Analizując problematykę rodziny warto zwrócić uwagę, że stanowi ona jednocześnie wsparcia swych członków w sytuacjach trudnych i przełomowych, które stają się dla nich niejednokrotnie wręcz niemożliwe do przezwyciężenia (McCaskill, Lakey, 2000, s. 820-832; Taky, Mc Cubbin, 2002, s. 190-198.). Wiele działań podejmowanych w tym zakresie przez rodzinę może stanowić przejawy szeroko rozumianego wsparcia społecznego (Vinokur, van Ryn, 1993, s. 350-359; Krause i in., 2006, s. 199-209; Lakey, Cassady, 1990, s. 337-348) Należy więc zwrócić uwagę, że rodzina zajmuje ważne miejsce wśród innych podmiotów wsparcia społecznego. Podkreślmy

również, że szczególnego znaczenia, tego rodzaju wsparcie, nabiera zwłaszcza w warunkach izolacji więziennej, która tworzy szczególny rodzaj sytuacji trudnej (Piotrowski, Ciosek, 2016, s. 447). Podkreślimy, że zakład karny jako środowisko zamknięte przestrzennie (ze specyficznymi cechami instytucji totalnej), uniemożliwia zaspokojenie wielu podstawowych potrzeb i staje się tym samym źródłem stresu i zaburzeń zachowania osób w nim przebywających (Goffman, 1975, s. 151-152).

W artykule przeprowadzono analizę dotyczącą rodziny jako środowiska wspierającego w wymiarze psychicznym i materialnym swych członków przebywających w izolacji więziennej, ze szczególnym uwzględnieniem jego specyfiki i uwarunkowań. Celem artykułu jest wskazanie, że środowisko rodzinne jest jednym z najważniejszych podmiotów wsparcia społecznego swych osób bliskich przebywających w warunkach izolacji więziennej. Autor uzasadnia także, że rodzina okazując tego rodzaju wsparcie nie tylko przyczynia się do złagodzenia totalnego charakteru instytucji totalnej jaką jest zakład karny, lecz także pozytywnie wpływa na przebieg procesu readaptacji społecznej osoby uwiezioniej (Machel, 2003, s. 21-22; Fidelus, 2012), wzmacnia więzi małżeńskie i rodzinne oraz integruje środowisko rodzinne.

1. Wsparcie społeczne jako kategoria definicyjna i jego rodzaje

Podjęta w niniejszym opracowaniu problematyka wsparcia społecznego z uwagi na jego wielowymiarowość stanowi bardzo szeroki obszar rozważań, który wymaga głębszej analizy ukierunkowanej na kontekst definicyjny tego terminu i jego specyfikę. W związku z tym, przystępując do wyjaśnienia pojęcia wsparcia społecznego, zaznaczmy, że najczęściej terminem tym określa się pomoc kierowaną w stosunku do poszczególnych osób lub grup w sytuacjach trudnych, których sami nie są w stanie konstruktywnie rozwiązać. Należy jednak podkreślić, że w literaturze przedmiotu spotkać możemy różne definicje wsparcia społecznego.

Jak podkreśla Krystyna Ostrowska (2008, s. 285) wsparcie społeczne jest procesem, „podczas którego jedna osoba lub grupa osób ułatwia innej osobie lub grupie zaspokojenie jej potrzeb fizycznych, psychicznych i duchowych lub zewnętrznych w pokonywaniu utrapień, trudności, frustracji i stresu dnia codziennego”. W definicji tej wymieniona autorka przedstawia

wsparcie społeczne jako interakcję podejmowaną przez osoby w sytuacjach trudnych, związanych z aktywnością człowieka zarówno w życiu społecznym, jak i indywidualnym. W związku z tym celem takiej interakcji jest przybliżenie uczestnika lub grupy uczestników do pokonania sytuacji problemowej w toku wymiany emocji, informacji, działań. Wsparcie społeczne jest też definiowane jako szczególny sposób lub rodzaj pomocy udzielanej osobom lub grupom głównie w celu mobilizowania ich sił, potencjału i zasobów, które zachowały, aby mogły sobie radzić ze swoimi problemami (zob. szerzej Kawczyńska-Butrym, 1996).

W odniesieniu do zasygnalizowanych ujęć definicyjnych wsparcie społeczne możemy określić jako rodzaj interakcji społecznej podjętej przez jedną lub dwie strony w sytuacji problemowej, w której dochodzi do wymiany informacji emocjonalnej lub instrumentalnej. Podkreślny jednocześnie, że wymiana tego rodzaju może być jednostronna lub dwustronna, a jej celem jest zbliżenie się do rozwiązania problemu jednego bądź obu stron - podmiotów. Ponadto może ona posiadać charakter stały bądź też ulegać zmianie. W układzie takim zawsze musi istnieć osoba lub grupa, która pomaga i taka, która odbiera wsparcie. Dlatego, aby zapewnić skuteczność takiej wymiany, musi zachodzić spójność między potrzebami biorcy a rodzajem udzielanego wsparcia.

Wśród podstawowych i najczęściej wymienianych rodzajów i form wsparcia społecznego możemy wskazać na takie jak:

- wsparcie w sferze informacyjnej - przekazywanie niezbędnych informacji w celu osobistego zaangażowania się w zaspokojenie potrzeb, podejmowanie decyzji, rozwiązywanie problemów i konfliktów wewnętrznych i zewnętrznych; dotyczy ono wszystkich dziedzin ludzkiego życia w wymiarze biologicznym, psychicznym społecznym i duchowym; wsparcie tego rodzaju może się m.in. przejawiać w udzielaniu rad, porad prawnych i medycznych, informacji pomocnych w rozwiązywaniu życiowych problemów jednostki;
- wsparcie udzielane osobom, nie radzącym sobie z zadaniami rozwojowymi, oczekiwaniami i wymaganiami życia społecznego, respektowaniem i internalizowaniem norm moralnych, społecznych, obyczajowych, prawnych; wsparcie to może polegać na wysyłaniu komunikatów werbalnych i niewerbalnych typu: „jesteś przez nas

kochany”, „jesteś nasz, „lubimy cię”, „masz mocne cechy charakteru”, „nie poddawaj się”, „nie ulegaj”; ten rodzaj wsparcia kierowany jest również do osób, które nie potrafią radzić sobie z lękiem, poczuciem krzywdy, niedowartościowaniem, poczuciem winy;

- wsparcie wartościujące – koncentrujące się głównie na okazywaniu uczuć, uznania, akceptacji, potwierdzaniu znaczenia, wartości danej osoby dla życia społecznego; tego rodzaju wsparcie przejawiać się może np. w wysyłaniu komuś komunikatów następującej treści: „jesteś dla nas bardzo ważny”, „jesteś dla nas kimś znaczącym”, „bez ciebie nie dalibyśmy rady”;
- wsparcie moralne – przyjmujące postać pomocy w Urzeczywistnieniu wartości, które dana osoba ceni, lecz sama nie jest w stanie przeciwstawić się zewnętrznym naciskom, które powodują zachowania sprzeczne z określonymi wartościami i normami;
- wsparcie duchowe (psychiczno-rozwojowe) występuje ono w sytuacji kiedy jednostki lub grupy (w tym rodzina), pomimo prób i wysiłków własnych oraz udzielanego im wsparcia w innych formach, nadal pozostają w sytuacjach dla nich trudnych, a nawet bez wyjścia. Najczęściej jest to stan apatii, niemożności, rezygnacji, wyczekiwania, iluzji, widzenia przyczyn kryzysu niepowodzeń poza sobą itp.;
- wsparcie materialne – polegające na przekazywaniu różnego rodzaju środków materialnych ułatwiających readaptację społeczną (Ostrowska, 2008, s. 185-286; Kawula, 2012, s. 153-154).

Udzielając wsparcia pamiętajmy jednocześnie, że warunkiem skuteczności interakcji zachodzącej pomiędzy uczestnikami procesu wsparcia społecznego jest trafność między oczekiwanym a uzyskanym wsparciem. Osoby oczekujące (wymagające wsparcia) różnią się subiektywnym poczuciem potrzeby pomocy oraz zdolnością do wykorzystania jej, a także umiejętnością inicjowania, budowania więzi stwarzających potencjalną gwarancję wsparcia (Kirenko, 2004, s. 16).

Należy jednocześnie zaznaczyć, że w procesie wspierania niezbędne jest uzyskanie wiedzy o danej osobie lub grupie osób której chcemy udzielić wsparcia. Istotna jest również posiadanie umiejętności i znajomość technik rozpoznawania potrzeb drugiego człowieka, którego mamy wspierać. Pozwala

to bowiem na przeprowadzenie rzetelnej diagnozy jego potrzeb, problemów, doświadczeń, sytuacji oraz warunków, w których funkcjonuje, a także „silnych” cech osobowościowych i swego potencjału biopsychicznego (Majewska-Opiełka, 1994).

2. Sytuacja społeczno-ekonomiczna rodzin osób przebywających w izolacji więziennej

Analizując podjętą problematykę należy także zwrócić uwagę na sytuację społeczno ekonomiczną w jakiej znajduje się rodzina będąca podmiotem wsparcia społecznego osoby bliskiej, która znalazła się w zakładzie karnym. Sytuacja uwięzienia jednego z członków rodziny prowadzi do zaburzenia funkcjonowania całego środowiska rodzinnego, a zwłaszcza osłabienia więzi rodzinnych. Rodziny, których członkowie przebywają w zakładach karnych doświadczają tymczasowej utraty osoby bliskiej (mąż, ojciec, żona, matka) z domu rodzinnego i / lub życia rodzinnego. Żona „traci” męża - niejednokrotnie głównego żywiciela rodziny - oraz pomoc w wychowaniu i opiece nad dziećmi, mąż żonę, a matka syna lub córkę. Osoby uwięzione nie uczestniczą zarówno w życiu codziennym rodziny (wspólne posiłki, pomoc w wychowaniu, w wypełnianiu obowiązków domowych itp.) jak i w ważnych wydarzeniach rodzinnych np., takich jak urodziny i święta.

W sytuacji uwięzienia nawet jednego z członków rodziny ujawnia się szereg negatywnych konsekwencji zarówno dla uwięzionego jak i pozostałych osób funkcjonujących w obrębie systemu rodzinnego. Skutki związane z uwięzieniem mogą się jednak różnić jednak w poszczególnych rodzinach i przybierać różne postacie. Wynika to przede wszystkim z faktu, że każda rodzina jest inna pod względem integracji członków i jakości więzi rodzinnych.

Wyniki badań wskazują jednak, że istnieją wspólne negatywne doświadczenia związane z przebywaniem jednego z członków rodziny w warunkach izolacji więziennej (Dickie 2013; Murray, Farrington 2008; Breen, 2008). Pobyt w zakładzie karnym wywiera destruktywny wpływ zarówno na osoby pozbawione wolności jak i pozostałych członków rodziny nie znajdujących się w sytuacji uwięzienia. Dzieci osób uwięzionych dorastają w środowisku rodzinnym, w którym jeden z rodziców jest nieobecny.

W niektórych przypadkach role rodzicielskie są pełnione przez krewnych dziecka. Żony więźniów są często pozostawione w trudnej sytuacji materialnej, i zmagają się z problemem braku środków finansowych niezbędnych do utrzymania rodziny. Ich życie staje się często chaotyczne, zwłaszcza jeżeli próbują wspierać męża w więzieniu zarządzając jednocześnie domem rodzinnym. Przejmują one wiele obowiązków i zmuszone są podjąć nowe role społeczne. W szczególności, kiedy uwięziony członek rodziny pełnił dotychczas aktywną rolę w środowisku rodzinnym i gospodarstwie domowym.

Zwrócimy również uwagę na problem stygmatyzacji społecznej rodzin osób uwięzionych (Porowski, 2003, s. 306–314). Opinia społeczna za popełnienie przestępstw często piętnuje nie tylko osoby, które je popełniły lecz także rodziny przestępców pomimo, że nie miały one żadnego udziału w przestępstwie. W związku z tym rodziny takie są często postrzegane negatywnie przez środowisko społeczne (kolegów, rówieśników, a nawet przez dalszą rodzinę, przyjaciół i znajomych). Rodzina osoby uwięzionej zmagają się więc z szeregiem problemów emocjonalnych i społecznych (Meyerson, Otteson, 2009, s. 14), oraz z ogromnymi wyzwaniem wynikającymi z trudnej sytuacji materialnej. Pobyt w więzieniu może powodować liczne problemy ekonomiczne i prawne dla rodziny skazanego. W wielu przypadkach rodzina taka doświadcza nie tylko nagłej utraty dotychczasowych dochodów. Niejednokrotnie rodziny muszą także przejść przez procedury długotrwałych postępowań sądowych oraz przezwyciężyć liczne biurokratyczne przeszkody przed otrzymaniem odpowiednich świadczeń rodzinnych.

Przedłużająca się sytuacja uwięzienia niesie ze sobą dalsze poważne obciążenie finansowe dla rodzin więźniów. Następuje nie tylko zmniejszenie stałych dochodów rodziny, lecz także rosną wydatki związane z kosztownymi wizytami w więzieniu i rozmowami telefonicznymi, przekazywaniem pieniędzy osobie bliskiej przebywającej w izolacji więziennej. W niektórych przypadkach, rodzic – opiekun, może być również zmuszony opuścić swoje miejsca pracy w celu opieki nad dziećmi.

Uwięzienie członka rodziny staje się więc sytuacją trudną dla całego środowiska rodzinnego.

W szczególnie trudnej sytuacji znajdują się dzieci rodziców przebywających w więzieniu (Adalist-Estrin., Mustin 2002). Dzieci takie są narażone nie tylko na niestabilność finansową, lecz także w wielu

przypadkach wręcz na ubóstwo materialne oraz deficyty w sferze opieki i wychowania, a zwłaszcza mają ograniczoną możliwość uzyskania wsparcia rodzicielskiego (Travis i in., 2001). Często muszą one zachowywać tzw. „przymusowe milczenie” na temat swojej sytuacji rodzinnej związanej z uwięzieniem jednego z członków rodziny (Bilchik, 2007). Sytuacja taka może prowadzić do napiętych stosunków społecznych w całym życiu dziecka.

Wyniki badań wskazują, że pobyt rodzica w więźniu wywiera negatywny wpływ na zachowanie oraz rozwój i socjalizację dziecka. Niestabilność rodzinna, która jest związana z uwięzieniem rodzica może utrudniać dziecku utrzymywanie pozytywnych relacji społecznych zwłaszcza w środowisku szkolnym (Bouchet, 2008). Istnieje także możliwość wystąpienia symptomów wykluczenia społecznego oraz zachowań ryzykownych, agresji i wrogości w stosunku do opiekunów, rodzeństwa, chęć porzucenia szkoły oraz skłonność do podejmowania zachowań przestępczych takie jak oszustwo, kradzież i inne (Bilchik, 2007, s. 7). Dlatego ważne staje się budowanie silnych więzi rodzinnych, które niwelują prawdopodobieństwo wystąpienia zachowań ryzykownych (Bilchik, 2007).

3. Znaczenie wsparcia społecznego udzielanego przez rodzinę osobom pozbawionym wolności

Przeprowadzona powyżej analiza wskazuje, że rodzina osoby przebywającej w izolacji więziennej znajduje się trudnej sytuacji społeczno-ekonomicznej i dotknięta jest licznymi problemami natury emocjonalnej. Rodzina stanowi jednak dla osoby uwięzionej bardzo ważny podmiot wsparcia społecznego. Niezależnie jednak od sytuacji w jakiej znajdują się rodziny więźniów, są one bardzo ważnymi dla nich podmiotami wsparcia społecznego i odgrywają kluczową rolę w przyszłej readaptacji społecznej. Poprawne relacje pomiędzy skazanym a jego rodziną ułatwiają przebieg procesu readaptacji i reintegracji społecznej, na co zwracają uwagę zarówno kuratorzy sądowi, jak i wyniki badań, zwłaszcza prowadzone wśród wielokrotnych recydywistów (Machel, 2014, s. 50). Jak podkreśla badacz tej problematyki Henryk Machel, reintegrowanie się byłego więźnia z rodziną, stanowi znaczący predyktor powrotu byłego skazanego do normalnego życia. Natomiast poczucie osamotnienia rozumianego jako przykry stan psychiczny, który jest spowodowany jakościowym i ilościowym oderwaniem

jednostki od ważnych elementów rzeczywistości społecznej, takich jak: inni ludzie (np. żona lub mąż, normy, wartości własne, zachowania i poglądy) wywiera szczególnie destrukcyjny wpływ na funkcjonowanie człowieka. Reintegrowanie się więc więźnia z rodziną jest bardzo ważnym predyktorem powrotu byłego skazanego do normalnego życia (Machel 2014, s. 52).

Na znaczenie i rolę rodziny jako podmiotu wsparcia społecznego więźniów w warunkach izolacji penitencjarnej wskazują także wyniki badań przeprowadzonych przez autora niniejszego opracowania w 2013 roku w trzech zakładach karnych. Celem podjętych badań było między innymi poznanie swoistego sposobu postrzegania przez osoby pozbawione wolności swej rodziny jako środowiska wsparcia społecznego w warunkach izolacji więziennej. Badania zostały oparte na wywiadach oraz nagrywaniu i transkrypcji, a także na obserwacji oraz analizie dokumentacji osobopoznawczej więźniów. W niniejszym opracowaniu, z uwagi na jego objętość, przedstawione zostały tylko niektóre z wyników badań, ukazujące jednostkowy sposób widzenia przez osoby pozbawione wolności, znaczenia rodziny podczas odbywania kary pozbawienia wolności.

Wypowiedzi więźniów uczestniczących w badaniach na temat rodziny jako środowiska wsparcia społecznego w warunkach izolacji więziennej brzmiały następująco:

Ten czas pobytu tutaj (w zakładzie karnym), sprawił, że poznałem co to naprawdę jest rozłąka z rodziną, najbliższymi, i to nie tylko na własnym przykładzie, lecz także na przykładzie innych więźniów, a zwłaszcza tych, z którymi nikt nie utrzymuje kontaktów. Niektórzy z nich tracą nie tylko potrzebę dokonania zmiany, lecz nawet nie widzą sensu zmiany swego dotychczasowego życia. Dla takich osób liczy się przede wszystkim tu i teraz w więzieniu albo to co robią i proponują im koledzy oczekujący ich na wolności. Taka sytuacja nie pozwala wydostać się z kręgu przestępczości i nie daje szans na normalne życie na wolności (Marcin, lat 29).

Mnie rodzina bardzo wspiera, pomaga mi, odwiedza mnie w więzieniu. Przyjeżdża do mnie żona i córka, często matka, rozmawiają ze mną i czuję, że czekają na mnie, chcą żebym do nich jak najszybciej powrócił lub chociaż wyszedł na przepustkę. Pomagają mi znaleźć pracę po wyjściu na wolność i motywują do zmiany na lepsze. Ja, co tydzień dzwonię do nich, piszę listy, no i zawsze usłyszę od nich kilka ważnych dla mnie słów itd. Wiem co dzieje się w domu i to jest dla mnie w tej chwili najważniejsze. Dzięki rodzinie, mniej

też myślę o więzieniu ponieważ skupiam się na tym co się dzieje w domu i nad tym jak ułożyć życie sobie życie po wyjściu na wolność (Marian, lat 48).

Obecnie najważniejsze dla mnie są przepustki ponieważ dzięki nim mam regularny kontakt z dziećmi i żoną. Nie jestem idealnym ojcem, a na pewno nie byłem nim wcześniej, bo przecież inaczej nie byłbym w więzieniu ale rodzina nadal we mnie wierzy. Bardzo się cieszą, kiedy znów mnie widzą w domu. Rozmawiam z nimi o tym, co się w domu dzieje, staram się im w czymś pomóc doradzić i czuję, że moja obecność jest dla nich ważna i to najbardziej pomaga mi się zmieniać. Dlatego w więzieniu ukończyłem szkołę zawodową i dwa kursy. Odbywam wyrok pięciu lat kary pozbawienia wolności i do końca kary pozostało mi niewiele, podjąłem też pracę, żeby im chociaż trochę pomóc i odciążyć finansowo. Natomiast żona będzie mi pomagała znaleźć pracę po opuszczeniu więzienia, na pewno nie będzie łatwo będziemy próbować (Grzegorz, 31 lata).

W świetle wypowiedzi wielu więźniów ich środowiska rodzinne ukazane zostały jako podmiot realizujący większość podstawowych rodzajów wsparcia społecznego, odgrywający istotną rolę w ich readaptacji społecznej. W zamieszczonych powyżej i wielu innych swych wypowiedziach więźniowie przypisywali istotne znaczenie rodzinie jako środowisku wsparcia społecznego. W większości przypadków badani więźniowie podkreślali, że w rodzinach znajdują zarówno silne wsparcie emocjonalne, jak i socjalne. Podczas kontaktów ze swymi rodzinami zyskują przeświadczenie, że są dla swych rodzin kimś ważnym. Wielu więźniów twierdziło, że rodziny na nich oczekują, tęsknią i wykazują dużą troskę o ich obecną sytuację oraz przyszłe funkcjonowanie po opuszczeniu zakładu karnego. Odczucia i informacje skazanych na ten temat potwierdzali również członkowie rodzin w odnotowanych w aktach osobopoznawczych rozmowach z administracją zakładu.

Warto jednocześnie podkreślić, że nie tylko w świetle wypowiedzi badanych więźniów, lecz także w kontekście analizy ich dokumentacji osobopoznawczej, rozmów z nimi, środowisko rodzinne (żony, rodzice, a także rodzeństwo, zwłaszcza starsze) wykazywało duże zaangażowanie w uporządkowanie spraw osobistych skazanych. Dotyczyło ono zwłaszcza pomocy w zdobyciu niezbędnych kwalifikacji podczas odbywania kary, wzbudzania motywacji do podjęcia nauki, pomocy w załatwieniu formalności związanych z przyjęciem do szkoły, lub pomocy w uzyskaniu pracy po wyjściu na wolność. Rodziny okazywały także więźniom wsparcie Emocjonalne i moty-

wowały do stabilizacji życiowej poprzez nakreślenie perspektyw po wyjściu na wolność i gotowość konkretnej pomocy w ich realizacji).

Szczególną wagę zarówno więźniowie, jak i ich rodziny przywiązywali do przepustek i widzeń bezdozorowych poza terenem zakładu karnego. Więźniowie podkreślali, że prawidłowe korzystanie przez nich z przepustek wzmacnia nie tylko więzi między nimi a ich rodzinami, lecz także podnosi wiarygodność więźnia w oczach rodziny oraz środowiska miejsca zamieszkania. Zdaniem więźniów wpływ na taki stan rzeczy ma nie tylko ich pozytywna postawa podczas korzystania z przepustek (przestrzeganie norm prawnych), lecz także aktywna pomoc w wypełnianiu codziennych obowiązków i ważnych spraw rodzinnych (np. pomoc w pracach gospodarczych, remontach domowych, opiece nad dziećmi czy chorymi rodzicami). Warto także podkreślić, że wielu skazanych zatrudnionych, w miarę możliwości, starało się także wspierać swe rodziny finansowo. Ponadto więźniowie podkreślali, że stały kontakt z osobami bliskimi umożliwia im orientację w sprawach istotnych dla rodziny, a także pozwala na wspólne przeżywanie radości i rozwiązywanie rodzinnych problemów.

Ważnym zadaniem personelu więziennego jest więc włączanie rodziny w proces readaptacji społecznej skazanych, a zwłaszcza wzmacnianie lub wręcz odbudowywanie więzi z rodziną. Należy bowiem zaznaczyć: „dobrze przebiegająca readaptacja społeczna skazanego powinna prowadzić do reintegracji społecznej z rodziną na zasadzie dawcy i biorcy. Oznacza to, że ponowne związanie się byłego więźnia z jego rodziną, (powrót do niej), to nie tylko materialne i emocjonalne korzystanie z niej, ale też dawanie jej z siebie. Im lepiej funkcjonuje ta reguła, tym silniejsza, a zatem trwalsza, jest reintegracja” (Machel, 2014, s. 46).

Należy jednak zaznaczyć, że wsparcie rodzinne uzależnione jest od jakości środowiska rodzinnego. Karę pozbawienia wolności odbywają osoby pochodzące z bardzo różnych rodzin, pozostający do nich nie zawsze w pozytywnych relacjach (tamże, s. 50). Nie wszystkie rodziny pozytywnie wpływają na swych członków i w sposób właściwy realizują swoje funkcje wspierające proces readaptacji społecznej (Sarzała, 2005, s. 55-66). Problem ten dotyczy zwłaszcza tzw. rodzin patologicznych, w których wskaźnikami patologiczności są: awantury, bójki, przemoc, alkoholizm, prostytutka czy też przestępczość członków rodziny.

W przypadku niektórych przestępców, silne więzi rodzinne mogą więc

działać jako predyktor ryzykownych zachowań (dotyczy to głównie rodzin patologicznych w których obecna jest przemoc, narkomania, alkoholizm, przestępczość). W związku z czym rodziny takie nie są zdolne i gotowe do udzielenia wsparcia społecznego (Travis, 2003). Wskazana jest raczej izolacja od tego rodzaju negatywnych wpływów rodzinnych i praca socjalna oraz terapeutyczna z taką rodziną. W takich przypadkach zachodzi potrzeba zidentyfikowania innych źródeł wsparcia społecznego.

W podejmowanych oddziaływaniach penitencjarnych ważne jest więc ustalenie, czy rodzina jest w stanie pełnić rolę podmiotu wspierającego proces readaptacji społecznej skazanego. Na to, czy rodzina stanowi odpowiednie oparcie dla skazanego, wskazują m.in. rzeczywiste więzi między nią a skazanym (Szymanowski, 2004, s. 204), a zwłaszcza jakość wpływów środowiska rodzinnego. Ustalenie tego faktu jest bardzo ważne, ponieważ silna więź rodzinna i pozytywny wpływ rodziny pozwala na utrzymywanie nie tylko właściwych relacji z najbliższymi, lecz także na planowanie pozytywnych strategii życiowych po opuszczeniu zakładu karnego i zmianę swego dotychczasowego życia. Ważne jest też diagnozowanie mocnych stron rodziny i budowanie na nich relacji wewnątrzrodzinnych. Integracja z rodziną umożliwia dalsze, właściwe funkcjonowanie zwolnionego więźnia w środowisku otwartym (Machel, 2014, s. 52).

Zakończenie

W świetle przeprowadzonej analizy możemy stwierdzić, że rodzina niezależnie od trudności jakich doświadcza w związku z przebywaniem osoby bliskiej warunkach izolacji więziennej stanowi bardzo ważny podmiot jej wsparcia społecznego. Wsparcie świadczone osobom bliskim w sytuacji ich uwięzienia nie tylko może przeciwdziałać przystosowaniu się do życia w więzieniu (prizonizacji), lecz także wywiera pozytywny wpływ na podtrzymanie więzi rodzinnych i utrzymywanie spójności rodziny.

Podkreślmy, również że silna więź rodzinna w sposób szczególny motywuje więźniów do pozytywnego działania i prospołecznego zachowania. Sprzyja między innymi uregulowaniu spraw osobistych (np. sytuacji rodzinnej, mieszkaniowej, zatrudnienia oraz innych niezbędnych czynników wpływających na readaptację społeczną). Wsparcie społeczne udzielane przez rodzinę wpływa także pozytywnie na właściwą kondycję psychiczną osoby

uwięzionej (zaspokaja najważniejsze potrzeby emocjonalne) oraz jest bardzo ważnym stymulatorem podtrzymywania więzi ze środowiskiem społecznym na wolności.

W związku z tym utrzymywanie i wzmacnianie więzi łączących osoby przebywające w warunkach izolacji więziennej z ich rodzinami możemy uznać za jeden z najważniejszych predyktorów readaptacji społecznej. Natomiast brak wsparcia w świecie zewnętrznym (ze strony osób najbliższych), tak w rozumieniu emocjonalnym, społecznym, jak i ekonomicznym prowadzi do integracji ze światem zakładu karnego, także w jego patologicznych formach (Sarzała 2103).

Środowisko rodzinne jako podmiot wsparcia osób pozbawionych wolności powinno więc być w centrum zainteresowań personelu penitencjarnego. Istnieje zwłaszcza pilna potrzeba tworzenia programów, w ramach realizacji których można wzmacniać więzi rodzinne oraz niwelować negatywny wpływ, jaki wywiera na rodzinę sytuacja uwięzienia jednego z jej członków oraz kształtować umiejętności i kompetencje społeczne w zakresie relacji interpersonalnych (Travis i in., 2003, diZerega, Shapiro, 2007; Urban Institute, 2009). W celu wzmacniania więzi rodzinnych ważne jest także organizowanie na terenie zakładów karnych spotkań z rodzinami zwłaszcza z dziećmi z wykorzystaniem metod szeroko rozumianej kulturotechniki (Woźniak, 2015). W wielu przypadkach zachodzi także potrzeba „naprawy relacji” wewnątrzrodzinnych. Istnieją także rodziny osób uwięzionych muszą się najpierw dowiedzieć, jak rozwiązywać swe wewnętrzne problemy oraz konflikty (Mullins, Toner, 2008) i budować szczęście rodzinne.

Bibliografia:

- Adalist-Estrin A., Mustin J. (2002). *Responding to children and families of prisoners: A community guide*. Jenkintown, PA: Family and Corrections Network.
- Adamski F. (2007). *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Bilchik, S. (2007). Mentoring: A promising intervention for children of prisoners. *Research In Action* (10) 03-28. Alexandria, VA: Mentor.
- Bouchet, S. M. (2008). *Children and families with incarcerated parents: Exploring development in the field for opportunities for growth*. Baltimore, MD: The Annie E. Casey Foundation.

- Breen, J. (2008). The Ripple Effects of Imprisonment on Prisoners. *Families Irish Quarterly Review*, nr 97 (385), s. 59-71.
http://www.workingnotes.ie/images/stories/pdf/issue57/Ripple%20Effects%20of%20Imprisonment%20on%20Prisoners_%20Families.pdf
- Dickie D. (2013). *Families Outside. The Financial Impact of Imprisonment on Families*. Available from,
<http://www.familiesoutside.org.uk/content/uploads/2013/10/financial-impact-imprisonment-families.pdf> (data dostępu 10.12.2016).
- diZerega M., Shapiro C. (2009). Asking about family can enhance reentry. *Corrections Today*. Alexandria, VA: *American Correctional Association*, nr 4.
http://www.familyjustice.org/images/stories/corrections_today_december_2007.pdf (dostęp 09.12.2016)
- Fidelus A. (2012). *Determinanty readaptacji społecznej skazanych*. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
- Goffman E. (1975). *Charakterystyka instytucji totalnych*. (W:) Elementy teorii socjologicznych. Materiały do dziejów współczesnej socjologii zachodniej. Warszawa: PWN, s. 151-152.
- Hurlock E. B. (1985). *Rozwój dziecka*. Warszawa: PWN.
- Kawula S. (2012). *Pedagogika wczoraj i dziś*. Toruń: Wydawnictwo „Akapit”.
- Kaźmierczak M., Rostowska T. (2010), *Percepcja relacji małżeńskich i poziom empatii a jakość życia*. (W:) T. Rostowska. A. Peplińska (red.). *Psychospołeczne aspekty życia rodzinnego*. Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Kirenko J. (2004). *Dylematy wsparcia osób z niepełnosprawnością*. (W:) Z. Pawlak, Z. Bartkowicz (red.), *Wsparcie społeczne w rehabilitacji i resocjalizacji*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Krause, K. M., Norton, M. C., Tschanz, J., Sanders, L., Hayden, K., Pieper, C., Welsh-Bohmer, K. A. (2006). Ten Dimensions of Health and Their Relationships with Overall Self-Reported Health and Survival in a Predominately Religiously Active Elderly Population: The Cache County Memory Study. *Journal of the American Geriatrics Society*, nr 54 (2), s. 199-209.
- Lakey, B., Cassady, P. B. (1990). Cognitive processes in perceived social support. *Journal of Personality and Social Psychology*, nr 59, s. 337-348.

- Machel H. (2003). *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*. Gdańsk: Arche.
- Machel H. (2014). Rodzina skazanego jako współuczestnik jego resocjalizacji penitencjarnej readaptacji i reintegracji społecznej. *Resocjalizacja Polska*, nr 7, s. 45-57.
- Majewska-Opiełka L. (1994). *Droga do siebie. O miłości, wartościach naturalnych i nowej psychologii rozwoju*. Warszawa: Pub. Medium.
- McCaskill, J. W., Lakey, B. (2000). Perceived support, social undermining, and emotion: Idiosyncratic and shared perspectives of adolescents and their families. *Personality and Social Psychology Bulletin*, nr 26 (7), s. 820-832.
- Meyerson J., Otteson Ch. (2009). *Strengthening families impacted by incarceration. A review of current research and practice*. Saint Paul, www.wilderresearch.org (dostęp: 11.12.2016).
- Mullins T. G., Toner Ch. (2008). *Implementing the family support approach for community supervision*. Washington D.C: Bureau of Justice Assistance, Office of Justice Programs.
- Murray J., Farrington D. (2008). *The Effects of parental imprisonment on children* (W:) M. Tonry (red.), *Crime and Justice: A review of research*, vol. 37, s. 123-206.
- Ostrowska K. (2008). *Psychologia resocjalizacyjna. W kierunku nowej specjalności psychologii*. Warszawa: Wydawnictwo Fraszka Edukacyjna.
- Piestrzyński W. (2011). Zaburzenia osobowości współmałżonka jako czynnik psychogeny, zagrażający jakości i trwałości małżeństwa i rodziny. *Zeszyty Naukowe AMW*, nr 187A, s. 197-208.
- Piotrowski J. M, Ciosek M. (2016). *Izolacja więzienna jako złożona sytuacja trudna*. (W) M. Ciosek, B. Pastwa-Wojciechowska (red.), *Psychologia penitencjarna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Porowski M. (2003). *Psychospołeczne aspekty pomocy dla więźniów*. (W:) T. Bulenda i R. Musidłowski (red.), *System penitencjarny i post-penitencjarny w Polsce*. Warszawa: ISP, s. 306–314.
- Rembowski J. (1986). *Rodzina w świetle psychologii*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.

- Ryś M. (2001). *Systemy rodzinne. Metody badań struktury rodziny pochodzenia i rodziny własnej*. Warszawa: Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej.
- Sarzała D. (2005). *Rodzinne uwarunkowania przestępczych zachowań młodocianych*. (W:) W. Woźniak (red.), *Przestępca i skazany nie tracą godności osoby*. Seria: EPISTEME, t. 44, Olecko: Wydawnictwo Wszechnicy Mazurskiej – Acta Universitatis Masuriensis, s. 55-66.
- Sarzała D. (2013). *Patologiczne zachowania więźniów w kontekście izolacji i resocjalizacji penitencjarnej*. Warszawa: Wydawnictwo Aspra JR.
- Satir V. (2002). *Rodzina. Tu powstaje człowiek*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Smith P. K. (1997). *Rozwój społeczny*. (W:) P. E. Byrant, A. M. Colman (red.), *Psychologia rozwojowa*. Poznań: Wyd. Zysk i S-ka.
- Szymanowski T. (2004). *Polityka karna i penitencjarna w Polsce w okresie przemian prawa karnego*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Taky, R., Mc Cubbin, M. (2002). Family stress, perceived social support and coping following the diagnosis of a child's congenital heart disease. *Journal of Advanced Nursing*, nr 39(2), s. 190-198.
- Travis J. (2000). *But they all come back: Rethinking prisoner reentry. Sentencing and Corrections: Issues for the 21st Century*, 7. Washington, D.C: National Institute of Justice, Office of Justice Programs, U.S. Department of Justice.
- Travis J., Waul M. (2003). *Prisoners once removed: The children and families of prisoners. Prisoners once removed: The impact of incarceration and reentry on children, families and communities*. Washington, D.C: Urban Institute Press.
- Tyszka Z. (1974). *Socjologia rodziny*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Tyszka Z. (1991). *Rodziny polskie w procesie przemian*. (W:) Z. Tyszka (red.), *Stan i przeobrażenia współczesnych rodzin polskich*. Poznań: CPBP.
- Urban Institute (n.d.). (2009). *Families and Reentry*. Washington, D.C: Urban Institute. Retrieved March 2, data www.urban.org/projects/reentry-portfolio/families.cfm dostępu:(05.12.2016)
- Vinokur, A. D., van Ryn M. (1993). Social support and undermining in close relationships: Their independent effects on the mental health of

unemployed persons. *Journal of Personality and Social Psychology*, nr 65, s. 350-359.

Woźniak W. (2015). Oddziaływania kulturotechniczne w procesie resocjalizacji. *Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio*, nr 4 (24), s. 189-201.

Ziemska M. (1975). *Rodzina a osobowość*. Warszawa: Wiedza Powszechna.